

Vatandaşlık Kavramı ve Vatandaşlık Hukukunu Etkileyen Faktörler Hakkında Değerlendirme

Özge Bilge*

Öz: Devlet kavramının, ülke, daimi nüfus, siyasal otorite ve egemenlik olmak üzere dört unsurla oluştuğu kabul edilmektedir. Bir devletin ögesi olarak insan topluluğunu oluşturan bireylerle ilişkisi için geçerli ölçüt ise vatandaşlıktır. İnsanlar, vatandaşlık bağı ile hak ve yükümlülüklerle sahip olmaktadır. Tarihin çok eski devirlerinden beri bir yere bağlılık kabul edilmiş olmakla birlikte, vatandaşlık hakkındaki kuralların kabulü 18. yüzyılın sonlarında gündeme gelmiştir. Devletler, vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin kuralları, münhasır yetkileri çerçevesinde uluslararası sözleşmeler, teamül hukuku ve hukukun genel ilkelerine uygun olarak belirlemektedir. “Devletlerin ulus anlayışı”, “göç alan ve göç veren devletlerin yaklaşımı”, “siyaset”, “ekonomi” ve “topluluk vatandaşlığı” gibi kavramlar vatandaşlık kurallarını etkilemektedir. Bu çerçevede, bu çalışmada vatandaşlık ve vatandaşlık hukuku kavramı, tarihi süreçte vatandaşlık hukukunun gelişimi ve güvenlik konusu da dahil olmak üzere vatandaşlık hukukuna ilişkin kuralların belirlenmesinde etki eden faktörler incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Vatandaşlık Hukuku, Güvenlik, Göç, Etik Çatışmalar

* Hukuk Müşaviri, T.C. Dışişleri Bakanlığı ve Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Özel Hukuk Anabilim Dalı, ozgebilge@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-7830-7414. Bu çalışmada yer alan görüşler yazarın bireysel görüşü olup, çalıştığı kurumun görüşlerini yansıtmamaktadır.

An Evaluation of the Concept of Citizenship and the Factors that Influence Citizenship Law

Özge Bilge

Abstract: It is accepted that the concept of state consists of four elements: defined territory, a permanent population, a political authority and capacity to enter into relations with the other states. Citizenship is the valid criteria for the relationship between the state and the individuals that make up the population as an element of a state. People have rights and obligations through the bond of citizenship. Although adherence has been accepted since ancient times, the adoption of rules on citizenship came to the fore in late 18th century. States determine the rules for acquisition of citizenship within the framework of their exclusive powers. They also take into consideration the international conventions, customary law and general principles of law. Concepts such as the “understanding of the nation”, “the approach of the receiving and emigrating states”, “politics”, “economy” and “community citizenship” influence the rules of citizenship. In this context, this study examines the concept of citizenship and citizenship law, the evaluation of citizenship law and the factors affecting the determination of the rules related to citizenship law as well as the security issue regarding the citizenship laws.

Key Words: Citizenship, Citizenship Law, Security, Immigration, Ethnic Conflicts

Giriş

Bir kişiyi veya şeyi (gemiler ve hava araçları) devlete bağlayan hukukî bağ ifade edilirken vatandaşlık, yurttaşlık, uyruklu ve tâbiyet kavramlarının kullanılabilirdiği görülmektedir. Genel olarak vatandaşlık ve yurttaşlık kelimelerinin birbirleri ile uyruklu ve tâbiyet kavramlarının da birbirleri ile eş anlamlı olduğu, vatandaşlık/yurttaşlık ve tâbiyet/uyruklu kavramları arasında ise farklılık bulunduğu ifade edilebilir (Karakoç, 2012, s. 27 vd.; Batır, 2018, s. 6). Bu kavramlar terminolojik öneme sahip olup, içerikte devlete aidiyeti ifade eder (Nomer, 2017, s. 16).

Bu çerçevede, tâbiyet/uyruklu, gerçek kişi, tüzel kişi ve şeylerin bir devlete aidiyetlerini ifade eden bir kavram; vatandaşlık ise sadece gerçek kişilerin bir devletle arasındaki siyasî ve hukukî bağ olarak kabul edilebilmektedir (Güngör, 2019, s. 2). Bu çalışmada gerçek kişiler bakımından değerlendirme yapılmış olup, vatandaş terimi tercih edilmiştir.

26/12/1933 tarihli Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine İlişkin Montevideo Sözleşmesine göre devlet kavramını oluşturan dört unsur ülke, insan topluluğu/daimi nüfus, siyasal otorite ve egemenlik olarak kabul edilmektedir. Bir devletin ögesi olarak insan topluluğunu oluşturan bireylerle ilişkisi için geçerli ölçüt ise vatandaşlıktır (Pazarcı, 2018, s. 148). İnsanlar, vatandaşlık bağı ile hak ve yükümlülüklerimize sahip olmaktadır. Bir bireyin vatandaşlığı, kişinin içinde yaşadığı devletle arasındaki siyasî ve hukukî bağı ifade etmekte olup, oy hakkı, ikametgâh seçimi ve kamu hizmetlerinden yararlanabilmesi gibi birçok unsuru etkilemektedir.

Örneğin bir birey vatandaşı olduğu devlette seçme ve seçilme hakkı gibi siyasî haklara sahip olmakta, aynı zamanda taşınmaz edinimi ve çalışma hakkı gibi konularda genellikle yabancılara sağlanandan daha geniş imkânlardan yararlanabilmektedir. Öte yandan askerlik gibi bazı yükümlülükler altına da girebilmektedir.

Ayrıca ülke dışında da vatandaşlık bağı önem taşımaya devam eder. Keza, bireyler diğer ülkelerde vatandaşı olduğu devletin diplomatik himayesini talep etme hakkına sahiptirler. Hiç kuşkusuz farklı ülkelere seyahat ederken veya çalışma izni talebinde bulunurken de bireyin sahip olduğu vatandaşlık önem taşır. Örneğin kişinin vatandaşlığına sahip olduğu devlete göre diğer ülkelere girişinde vize alıp almaması gerektiği veya hangi şartlarda ve ne şekilde vize alabileceği gibi hususlar değişken olabilmektedir.

Bu çerçevede, vatandaşlığın iç hukuk boyutu vatandaşlara tanınan hak ve özgürlüklerdir; vatandaşlığın uluslararası hukuk boyutu ise devletin vatandaşını ülke dışında takip edebilmesidir (Özkan, 2018, s. 55).

Bu çalışmada vatandaşlık kavramı, tarihsel süreç ve çağdaş örneklerle vatandaşlık kavramını etkileyen faktörler incelenmiş olup, çalışmanın ülkemizdeki vatandaşlık uygulamalarına rehberlik oluşturması amaçlanmıştır.

Vatandaşlık ve Vatandaşlık Hukuku Kavramı

Vatandaşlık kavramının ortaya çıkışından itibaren, vatandaşlık hukukunda genel bir hukuk ilkesi olarak devletlerin kendi vatandaşlarını serbestçe tayin etme konusunda münhasır yetkiye sahip olduğu kabul edilmektedir (Güngör, 2019, s. 13; Erdem, 2016, s. 5; Nomer, 2017, s. 5; Doğan, 2019, s. 25; Wortley, 1954, s. 309). Bu yetkinin, bağımsız devlet olmanın doğal bir sonucu olduğu, dolayısıyla bu ilkenin geçerliliği için açık bir hükme ihtiyaç olmadığı öğretide ifade edilmiştir (Güngör, 2019, s. 13-14). Devletlerin bu alandaki münhasır yetkisinin uluslararası sözleşmelerde de teyit edildiği görülmektedir (Güngör, 2019, s. 13) Örneğin, 12/04/1930 tarihli Vatandaşlık Kanunları İhtilâfına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Sözleşme'nin (*Convention on Certain Questions relating to the Conflict of Nationality Laws* (Lahey 12/04/1930), treaties.un.org, 2019) 1. maddesinde her devletin vatandaşlarını tayin hakkına sahip olacağı açıkça belirtilmiştir. Genel kapsamlı en güncel sözleşme olarak değerlendirilen Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin (*European Convention on Nationality* (Strasbourg 06/11/1997), www.coe.int, 2019) 3. maddesinin 1. fıkrasında da anılan ilke yeniden hüküm altına alınmıştır.

Bununla birlikte, vatandaşlık hukukunda devletlerin münhasır yetkisi sınırsız değildir (Güngör, 2019, s. 14; Erdem, 2016, s. 5; Nomer, 2017, s. 5; Doğan, 2019, s. 26; Wortley, 1954, s. 309). Nitekim 12/04/1930 tarihli Lahey Sözleşmesi'nde, her devletin vatandaşlarını tayin hakkına sahip olduğunun ifade edilmesinin hemen ardından, devletlerin tayin ettiği vatandaşlığın diğer devletler tarafından tanınabilmesi için uluslararası sözleşmelere, uluslararası teamül hukuku kurallarına ve hukukun genel ilkelerine uygun olması şartı getirilmiştir. Söz konusu ilke Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin 3. maddesinin 2. fıkrasında da teyit edilmektedir.

Bu noktada, devletlerin münhasır yetkileri çerçevesinde iç hukukta düzenlenen vatandaşlık hukukuna ilişkin kuralların uluslararası sözleşmelere, uluslararası teamül kurallarına ve hukukun genel ilkelerine uygun olması gerekmektedir (Güngör, 2019, s. 15; Wortley, 1954, s. 309).

Vatandaşlık hukuku alanında uluslararası metinler incelendiğinde, genel prensiplerin öncelikle insan hakları sözleşmelerinde belirlendiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 1948 yılında kabul edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (*Universal Declaration of Human Rights*, www.un.org/en/universal-declaration-human-rights, 2020) bu konudaki en kapsamlı belge olarak gösterilmektedir. Ayrıca bölgesel çalışmalar sonucunda kabul edilen Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi (*American Declaration Human Rights and Duties*, www.oas.org/, 2020), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (*American Convention on Human Rights*, http://www.oas.org/en/, 2020), Çocuk Hakları ve Esenliği Hakkında Afrika Şartı (*African Charter on the Rights and Welfare of the*

Child, <https://au.int/>, 2020), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, www.coe.int, 2020), Çok Vatandaşlık Hallerinin Azaltılması ve Çok Vatandaşlık Halinde Askerlik Yükümlülüğüne Dair Sözleşme (*Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and Military Obligations in Cases of Multiple Nationality*, www.coe.int, 2020), Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ile Devlet Halefiyeti Halinde Vatansızlığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme (*Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession*, www.coe.int, 2020) de vatandaşlığın insan hakları kapsamında değerlendirildiğini gösteren sözleşmelerdir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve benzeri uluslararası kuruluşlar öncülüğünde vatandaşlık hukukuna ilişkin prensipleri belirleyici düzenlemeler kabul edilmiştir.

Bu çerçevede kabul edilen Vatandaşlık Kanunları İhtilâfına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Sözleşme, vatandaşlık hukukunu genel olarak ele almakta ve vatandaşlık hukuku kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek ihtilaflarda kabul edilecek prensipleri belirlemektedir.

Vatandaşlık Kanunları İhtilâfına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Sözleşme'den sonra vatandaşlık hukukuna ilişkin birçok çalışma yapılmış ve çeşitli düzenlemeler kabul edilmiştir. Ne var ki söz konusu düzenlemeler sınırlı bir konuyu ele almaktadır. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin açıklayıcı raporunda, söz konusu düzenlemelerin sınırlı bir konuyu ele aldığı, vatandaşlık hukukuna ilişkin ulusal ve uluslararası hukuktaki gelişmelere paralel olarak genel prensipleri belirlemede yetersiz kaldığı ve böyle bir ortamda, çalışmaların hepsini bir bütün olarak ele alacak tek bir metin oluşturma ihtiyacının hâsıl olduğu vurgulanmaktadır (*Explanatory Report of the European Convention on Nationality*, <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/>, 2020).

Bu bağlamda, Avrupa Konseyi, otuz yılı aşkın çalışma yürütmüştür. Bahis konusu çalışmaların neticesinde, vatandaşlık hukukuna dair en kapsamlı son düzenleme olan; 06/11/1997 tarihinde Strasburg'da akdedilen Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi kabul edilmiştir. Anılan Sözleşmenin 4. maddesinde vatandaşlık hukukunun aşağıda yer alan genel ilkeleri belirtilmektedir:

- Herkesin vatandaşlığı olmalıdır (m.4/a);
- Vatansızlık önlenecektir (m.4/b);
- Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından mahrum bırakılmayacaktır (m.4/c);
- Ne bir akit devletin vatandaşı ile bir yabancı arasındaki evlilik ne bu evliliğin sona ermesi ne de eşlerden birinin evlilik sırasında vatandaşlığının değişmesi diğer eşin vatandaşlığına kendiliğinden etki edecektir (m.4/d).

İlk üç ilke, vatansızlığın ve millî devletlerin vatandaşlık hukuku alanında keyfi uygulamalarının önüne geçilmesini amaçlamaktadır. Özellikle birinci ve üçüncü ilke, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 15. maddesinde de

aynen yer almakta olup, öğretilerde vatandaşlık hukukunun direktif ilkeleri olarak kabul edilmiş ideallerdendir (Güngör, 1999, s. 234).

Diğer taraftan, uluslararası mahkemelerin de vatandaşlık hukukuna ilişkin kararları bulunmaktadır. Bu çerçevede, Milletlerarası Adalet Divanı'nın, "Nottebohm Kararı" olarak da anılan 1955 yılında "Liechtenstein v. Guatemala" davası vatandaşlık hukukunda önem arz eden kararların başında gelmektedir. Anılan kararda Liechtenstein'in, vatandaşlığa yetkili makam kararı ile aldığı Nothebohm'u himaye etme hakkı, gerçek bir sadakat bağının yokluğu gerekçesi ile reddedilmiştir. Zira bu kararda, birden fazla vatandaşlığı olan Nothebohm'un Liechtenstein ile gerçek bir bağının, diğer bir ifadeyle karşılıklı hak ve görevlerle birlikte gerçek bir varlık, menfaat, ilgi ve duygu dayanışması yaratan bir bağının bulunmadığına dikkat çekilmiştir (Unat, 1966; www.icj-cij.org/en/case/18, 2019).

Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kurić ve diğerleri v. Slovenya davasında (<https://hudoc.echr.coe.int/>, 2019), vatandaşlığa erişim hakkının olmamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı" başlıklı 8. maddesine aykırılık teşkil ettiğine hükmettiği karar, vatandaşlık hakkını vurgulamaktadır. Benzer olarak Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi'nin Dominik Cumhuriyeti'ni, Haiti kökenli anne ve babası olduğu gerekçesi ile Dominik'te doğan çocuğa doğum sertifikası verilmemesi ve dolayısıyla vatandaşlık kazanamaması durumunu keyfi ve ayrımcılık olarak değerlendirilmesi nedeniyle İnsan Hakları Amerika Sözleşmesini ihlal ettiğine ilişkin "*the Girls Yean and Bosico*" kararı (www.corteidh.or.cr/, 2019) vatandaşlık hakkına ilişkin örneklerdendir.

Tarihsel Süreçte Vatandaşlık

Tarihin çok eski devirlerinden beri bir yere bağlılık kabul edilmiştir. Ur-Nammu ve Hammurabi kanunlarında, şehrin sınırlarının terk edilemeyeceği belirtilmektedir (Karakoç, 2012, s. 44).

Vatandaşlık kavramı, etimolojik olarak Antik Yunan'daki şehir devletlerini işaret eden "*cite*" ya da "*city*" sözcüğünden türetilerek, şehir devletine mensubiyeti belirten "*citizen*" ya da "*citoyen*" kelimesinden doğmuştur (Polat, 2011, s. 129).

Bu çerçevede, vatandaşlık kavramının kavramsal kökenleri Antik Yunan'a dayanmakta olup, Yunan Polisi'ndeki anlamı siyasî hayata katılma hakkına sahip şanslı azınlıkları işaret etmektedir. Bunlar genel nüfusa oranla küçük bir azınlıktır. İlerleyen süreçte, Roma hukukunda da Antik Yunan hukuk sistemiyle benzer bir anlayış hâkim olmuştur (Polat, 2011, s. 131). Antik Yunan ve Roma döneminde kadınlar, söz konusu şanslı azınlık arasında sayılmadıklarından, kamu haklarına sahip değillerdi, dolayısıyla vatandaş da sayılmıyorlardı (Osmanağaoğlu, 2004, s. 37).

Orta Çağ'da, Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, şehir topluluğuna ai-

diyetin yerini kiliseye aidiyet aldığından, birkaç İtalyan devletindeki uygulama dışında, vatandaşlık kavramının eski manada önemini kaybettiği ifade edilebilir (Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları, 2011).

Vatandaşlık hakkındaki kuralların kabulü ise 18. yüzyılın sonlarında gündeme gelmiştir (Hailbronner, 2006, s. 49). ABD Kongresi ilk defa 1790 yılında, iyi ahlak sahibi özgür beyaz kişilerin iki yıl ABD’de yaşama koşuluyla vatandaşlık kazanabilmesine ilişkin sınırlı bir Vatandaşlık Kanunu kabul etmiştir (Blakemore, 2018, s. 2). Fransa ise 1791 Anayasası’nda vatandaşlığı, siyasî hakları kullanma konusunda bir ön koşul olarak kabul etmiştir. Fransa’nın bu yaklaşımını 19. yüzyılın ilk yarısında İspanya (1812), Bavyera (1818) ve Portekiz’in (1822) de aralarında bulunduğu çeşitli Avrupa devletleri izlemiştir. 1815 ve 1853 yıllarında ise İspanya ve Portekiz’in etkisindeki Latin Amerika ülkelerinde aynı eğilim görülmüştür (Randelzhofer, 1997, s. 501).

Aynı dönemde Avusturya, Almanya ve İtalya’nın bazı bölgeleri, Yunanistan ve Haiti ile Fransa konuya ilişkin ikinci adıma ilerleyerek, medeni kanunlarında vatandaşlık konusunun düzenlenmesine ilişkin çalışmalar yürütmüştür. Böylece medeni haklardan yararlanma konusu kapsamında vatandaşlığa ilişkin prensipler medeni kanunlarda yer almaya başlamıştır (Randelzhofer, 1997, s. 501).

Özel ve kapsamlı vatandaşlık kanunları ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kabul edilmeye başlanmıştır. Söz konusu düzenlemelerin ilki 31 Aralık 1842 tarihli ve Prusya hukukuna ilişkin olup, anılan düzenlemenin Alman etkisindeki bölgelere model oluşturduğu ifade edilmektedir (Randelzhofer, 1997, s. 502).

Vatandaş kavramının, bir siyasal kimlik olarak sahip olduğu niteliğe ancak Fransız Devrimi sonrasında kavuşabildiği ve 19. yüzyıldan bu yana kapitalizm, kentleşme, sanayileşme ve modernizasyon ile birlikte vatandaşlık kavramının da büyük ölçüde değişime uğradığı ifade edilebilir. Sonuç olarak bugünkü anlamıyla modern devlet teorisinin bir ürünü olarak kabul edilen vatandaşlık kavramının, 19. yüzyılın sonlarında dilimize girdiği görülmektedir (Topçuoğlu, 2012, s. 186).

Diğer taraftan İslam hukukunun uygulandığı dönemde ve bölgelerde de genel olarak vatandaşlık kavramı günümüzde kabul edilenden daha farklı anlaşılmakta olup insanlar Müslüman olup olmamalarına göre farklı sınıflandırılmaktaydı. İslam hukukunun esas alındığı Osmanlı Devleti’nde yaşayan ve Osmanlı vatandaşı sayılan insanlar Müslüman olup olmamalarına göre farklı statülere sahiplerdi (Polat, 2011, s. 134). Dolayısıyla teknik anlamda vatandaşlar arasında olması gereken hukuk önünde eşitlik esası Osmanlı tebaası bakımından geçerli değildi. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında çeşitli hak ve yükümlülükler bakımından statü farkı bulunmaktaydı (Şit, 2008, s. 70).

Bu çerçevede, halk üç grup olarak değerlendirilmekteydi. Bu gruplar; hangi devlete bağlı olursa olsun yabancı addedilmeyen Müslümanlar, yaşadıkları dev-

letin vatandaşı olan Müslüman olmayan zimmiler ve darüislâma aman ile giren yabancılarıdır.

İslam hukuk tarihinde devletin hukukî ve siyasî yapısı ile işleyişi hakkında devletin öncülüğünde hazırlanmış resmi kanun metinleri bulunmamaktadır. Vatandaşlık konusu fıkıh kitaplarında çok az irdelenmiş olup, vatandaşlık fikrinin İslam hukukunda açıkça tanımlandığını söylemek güçtür (Mohammad Hashi, 2013, s. 133). İslam hukukçuları çeşitli nedenlerle devletin yapısı ve işleyişiyle ilgili konularda içtihat yapmaktan kaçınınca düzenleme yapma yetkisi Kur'an ve Sünnette çizilen genel esaslar çerçevesinde tamamen ulul'emre ait olmuştur. Medine Anayasası'nın ise bu durumun istisnasını teşkil ettiği söylenebilir. Medine Anayasası, Hz. Peygamber'in 622 yılında Medine'ye göçünden sonra buradaki Müslümanlar, Yahudiler ve müşrikler arasında yapılan ve Medine'yi dış düşmanlara karşı korumayı ve iç düzeni sağlamayı amaçlayan bir belgedir. Bu anayasa kent halkı arasında yapılan bir tür sosyal sözleşme niteliğine sahip olup, ortak bir vatandaşlık kavramı ortaya koymaktadır. Nitekim Anayasa'nın 1. ve 2. maddeleri uyarınca vatandaş kavramının içine sadece Müslümanlar değil, gayrimüslimler de girmektedir. Ancak Medine Anayasası tarihi bir değeri olmakla birlikte başlangıçta putperest olan Evs ve Hazreç kabilelerinin daha sonra Müslüman olmaları, Yahudilerin de bir süre sonra Medine'yi terk etmesi sebebiyle kısa bir süre sonra pratik değerini yitirmiştir. Sonrasında ise yazılı ve resmi bir anayasa hazırlama ihtiyacı duyulmamıştır (Cin ve Akyılmaz, 2003, s. 81).

Vatandaşlık Hukukunu Etkileyen Faktörler

Vatandaşlık hukukuna ilişkin kuralların belirlenmesinde vatandaşlık kavramının nasıl algılandığı hususu belirleyicidir. Bu çerçevede, aşağıda devletlerin ulus anlayışı, göç alan ve göç veren devletlerin yaklaşımı, etnik çatışmalar ve siyasetin rolü, ekonominin etkisi ve topluluk vatandaşlığı gibi kavramlar incelenecektir.

Ulus anlayışı

Günümüzde vatandaşlık kavramı klasik olarak devlete bağlılık ve devlet yönetimine katılmayla ilişkilendirilerek, aidiyetin ve kültürel kimliğin siyasî formu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum hem vatandaşlığı sosyal bir sözleşme ile siyasî bir topluma bağlılık ve sadakat olarak nitelendiren Fransız ve İngiliz örneği için, hem de vatandaşlığı kültür ve köken olarak bir topluma bağlılık olarak kabul eden Almanya örneği için geçerlidir (Delgado-Moreira, 2000, s. 19).

Bu noktada, iki uç örneği oluşturduğu için, Almanya ve Fransa'da kabul edilen vatandaşlık kavramı üzerinde durmakta fayda görülmektedir. Nitekim Avrupa'daki devletleşme ve ulusallaşma süreçlerinde kritik bir konuma sahip olmuş olan Fransa ve Almanya, iki yüz yıl boyunca birbirinden ayrı, hatta birbirine zıt ulu-

sallık ve ulusal bilinç modeli geliştirmiş ve başka ülkelere de örnek olmuşlardır (Brubaker, 2009, s. 23).

Vatandaşlık kavramı, Fransa’da devlet merkezci, asimilasyoncu ve genişlemeye açık ulusal benlik anlayışıyla şekillenirken Almanya’da vatandaşlık mefhumu Alman olmayan göçmenlere kapalı fakat Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği’nden gelen Alman kökenli göçmenlere açık bir soy cemaati olarak etnik ve kültürel vurguyu yansıtmaktadır (Brubaker, 2009, s. 37). Bu anlamda, Fransız modelinde ulus bir siyasî fenomen olarak kabul edilmekte olup, “*demos*”, “*ethno*”ya göre baskın; Almanya’da ise ulus, devlete göre daha temel bir konumda olduğundan “*ethno*”, “*demos*”a göre baskındır (Kerikmäe, 1997, s. 25). Diğer bir ifadeyle, Fransız ulus anlayışı devlet merkezli; Alman anlayışı ise etnik merkezlidir (Şit, 2008, s. 66).

Almanya’da vatandaşlık politikasının göç politikasına bağlı olarak şekillendiği ifade edilebilir. Almanya 1900’lü yılların başlarında Lehler ve Yahudilere karşı kısıtlayıcı bir politika izlemekteydi ve etnik ulusal bakımdan istenmeyen göçmenlerin temelli yerleşmelerini önlemek için son kertede onların vatandaşlığa alınmasını engellemek hedeflenmişti. Söz konusu kişilere sadece istisnâ durumlarda vatandaşlık veriliyordu (Brubaker, 2009, s. 170).

Fransa’da ise her ne kadar 1927 yılında belirlenen vatandaşlık politikasında liberalleşmeye gidilmesinde düşündürücü doğum oranı sorunuyla ilgili kaygıların önemli rol oynadığı ifade edilmekteyse bile, aslen sorun demografik değil, ideolojik ve siyasîydi. Sorunun özünü toplumsal hoşnutsuzluk olarak açıklamak mümkündür. Keza, 1870’lerde Fransız erkeklerinin askere çağrılma oranının artması, buna mukabil, sınırlardaki bölgelerde uzun süredir yerleşik bulunan yabancıların üç yıl süren askerlik hizmetinden muaf tutulmasının yarattığı siyasallaşmış hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştı (Brubaker, 2009, s. 56; Nongoute, 2017, s. 21). Bu hoşnutsuzluğun Fransa’daki vatandaşlık anlayışının tek sebebi olmasa bile önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir.

Vatandaşlığa alma konusunda prensiplerin belirlenmesi de vatandaşlık kavramının ne şekilde anlaşıldığıyla yakından ilgilidir. Etnik kültürel vurguyu yansıtan Almanya’daki gibi bir vatandaşlık anlayışına göre vatandaşlığa alma olağan dışı ve sık rastlanılmayan bir uygulama olup, devletin hak eden bazı kişilere bahsettiği bir imtiyaz olarak değerlendirilmektedir. Devlet, vatandaşlığa alınma başvurularını desteklemediği gibi caydırıcı ölçüde yüksek başvuru harçları koyabilir. Vatandaşlık anlayışı ulusal benlik anlayışına göre şekillenen Fransa gibi ülkelerde ise devlet vatandaşlığa alınmayı fiilen teşvik eder. Açıkça ortaya konulmuş belli koşulları karşılayan bütün adaylar vatandaşlığa alınır. Süreç basittir ve başvuru incelemeleri çoğu halde formalite icabı olup, harçlarsa düşüktür (Brubaker, 2009, s. 57).

Bununla birlikte, bugün itibarıyla biri siyasî, toprağa bağlı, diğeri etno-kültürel birbirine zıt ulusallık anlayışı olduğu fikrini savunanların sayısının azaldığını söylemek mümkün olup, Almanya ve Fransa’da kabul edilen görüşlerin keskinliğinin ortadan kaybolmakta olduğu ifade edilebilir. Keza, Almanya’da 2000 yılından itibaren gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri ile çok daha demokratik,

liberal ve kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. Diğer taraftan Fransa'nın eşitlikçi cumhuriyet söyleminin sözde kaldığını ve gerçekteki cumhuriyetin önemli açmazlarla karşı karşıya olduğunu ifade etmek mümkündür (Brubaker, 2009, s. 13-14).

Türkiye açısından bakıldığında ise Türk hukukunun Fransız yaklaşımına yakın olduğu görülmektedir. Türk hukukunda vatandaşlık kavramı ve vatandaşlığa ilişkin kabul edilen temel prensipler 07/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Siyasî Hak ve Ödevler" başlıklı dördüncü bölümdeki 66. maddesinde düzenlenmiştir. Anılan maddede öncelikle "*Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür*" ifadesine yer verilerek suretiyle "Türk" ibaresi ile etnik bir birlik, ırk ya da soy değil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının kastedildiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, Türk devletine vatandaşlık bağı olan kişiler, ırkî, dinî, mezhebi ve kültürel kökeni ne olursa olsun, "Türk vatandaşı" adını taşımaktadır (Nomer, 2017, s. 58). Bu çerçevede kapsayıcı bir tutum kabul edilmiştir.

Göç Alan ve Göç Veren Devletler Bakımından Farklı Yaklaşım

Genel olarak göç alan ve veren devletlerin vatandaşlığa bakış açıları, vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin politikalarını belirlerken bu durumu dikkate almakta olduğu ifade edilebilir. Göç alan devletler genel olarak vatandaşlık verme konusunda daha cömert bir yaklaşım sergileyebilmekte ve göç almak suretiyle nüfuslarını arttırmaktadır. ABD ve Kanada gibi göçmen ülkelerinde göçmenlerin vatandaşlığa alınması beklenmekte olup, alınmaması sıra dışı bir durum olarak karşılanır. Almanya ve Fransa örneğinden devam edilecek olursa, Fransız yönetiminin kendisini göçmen ülke olarak gördüğü, Almanya'nın ise kendisini göçmen ülke olarak görmediği ifade edilebilir. Alman mevzuatında, vatandaşlığa alma hakkındaki idarî tüzükte yer alan "Federal Cumhuriyet bir göçmen ülkesi değildir (ve) vatandaşlarının sayısını göç alarak arttırmak gayretinde değildir." ifadesinden Almanya'nın kendisini göçmen ülkesi olarak görmediği açıkça görülmektedir (Brubaker, 2009, s. 106). Bu çerçevede, göçmen işçi ve çocuklarının vatandaş topluluğuna alınma oranı Fransa'da Almanya'dakine oranla on kat daha yüksektir. Fransa ve Almanya'nın son çeyrek yüzyılda yaşadıkları göçmen işgücü deneyiminin benzer olması dikkate alındığında vatandaşlığa alma tutumlarının böyle keskin biçimde farklı olması dikkat çekicidir (Brubaker, 2009, s. 103). Bu durum yukarıda açıklandığı üzere iki ülkenin birbirine zıt ulusallık ve ulusal bilinç modeli ile açıklanmaktadır. Kuşkusuz, Fransızların ve Almanların göç alımlarıyla ilgili deneyimlerinin de konu üzerinde etkisinden bahsetmek de mümkündür. Nitekim Fransa'ya gelen göçmenlerin birçoğu eski Fransız sömürge ve himayelerinden gelmekte iken, Almanya'ya gelen göçmenlerin böyle bir sömürge bağlantısı bulunmamaktadır (Brubaker, 2009, s. 105). Bununla birlikte yukarıda değinildiği üzere günümüzde bu keskin ayırım giderek azalmaktadır.

İngiliz Hukukuna bakıldığında ise, vatandaşlık statüsü ile ulusal bağlılık veya etnik köken arasındaki ayrım çok net değildir. Vatandaş statüsü, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallık'ı örneğinde olduğu gibi, bireyle birden fazla ulusu da kapsayabilecek ülkesel sınırlar içinde bir siyasi organizasyon şekli olan devlet arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Şit, 2008, s. 77; Thomas, 2006, s. 251). 1948 yılında kabul edilen “*British Nationality Act*” ile “Bağımsız bir İngiliz Uluslar Topluluğu Ülkesinin Vatandaşı” ve “Birleşik Krallık ve Kolonilerinin Vatandaşı” şeklinde iki kategori öngörülmüştür. 1962 ve 1968 yıllarında ise eski kolonilerin göçüne ilişkin denetim ve sınırlama getirilmiştir (Şit, 2008, s. 79). İlerleyen yıllarda kabul edilen düzenlemeler ile de birtakım sınırlamalar getirilmiş olup, bu eğilimin vatandaşlık hukukunun göç hukukuna uydurulması yönünde geliştiği düşünülmektedir (Şit, 2008, s. 79).

Göç konusunda göç veren devletler vatandaşlığın kaybedilmesine ilişkin kuralların kapsamını daha dar tutabilmektedirler (Hailbronner, 2006, s. 82). Bu durumun başlıca sebebinin dışa göç veren devletlerin vatandaşlarının, yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığını kazanırken önceki vatandaşlıklarını kaybetmeleri istenmeyen bir durum olarak ortaya çıkması ve böyle bir ortamda dışa göç veren söz konusu devletin vatandaşlığın kaybedilmesine ilişkin kuralların kapsamı daraltıp, çifte veya çok vatandaşlığın kabulü yönünde bir eğilim sergilemesidir. Nitekim devletler başka ülkelere gitmiş ve orada hayat kurmuş olsa bile vatandaşlarıyla bağını koparmayı tercih etmeyecektir. Bu olgu siyasî açıdan da devletlerin gücünü arttıran bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla dışa göç veren bir ülkenin vatandaşlarıyla bağını koparmak istemediği gibi, bir yandan da vatandaşlarının gittiği ülkelerin de vatandaşlığını kazanmaları, buldukları ülkelerde toplumun bir parçası olarak, ekonomik ve sosyal haklardan yararlandıkları gibi siyasî haklardan da yararlanmaları istenen ve hedeflenen bir durum olarak değerlendirilebilir.

Türkiye açısından konunun üç dönemde incelenebileceği ifade edilebilir. 1960'lı yılların başında birçok ülkeyle - Almanya (1961), Avusturya (1964), Hollanda (1964), Belçika (1964), Fransa (1965) ve İsveç (1967) - işçi göndermeye yönelik imzalanan ikili anlaşmalar çerçevesinde Türkiye, özellikle Avrupa'ya göç veren bir ülke durumuna gelmiştir. Bu göçleri takiben, Avrupa'ya göç edenlerin yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını kazanırken Türk vatandaşlıklarını muhafaza etmeleri amacıyla 1981 yılında yapılan bir değişiklikle Türkiye, Vatandaşlık Kanununda değişikliğe giderek çifte vatandaşlığı kabul etmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye aynı zamanda göç alan bir ülke durumuna gelmiştir ki bu da yine vatandaşlık politikalarında yaşanan değişimin sebebi olarak gösterilebilir. Söz konusu politika değişikliğinin önemli bir örneği olarak 2003 yılında yapılan bir değişiklik dikkat çekmektedir. Nitekim vatandaşlığa alma politikasının daraltılmasının bir sonucu olarak evlenme yoluyla vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin kuralda da değişiklik meydana gelmiş ve Türk vatandaşıyla evlenme durumunda beyanla otomatik olarak yabancı eşin Türk vatandaşlığını kazanma imkânı orta-

dan kaldırılmıştır (Tiryakioğlu, 2006, s. 6).

Etnik Çatışmalar ve Siyasetin Vatandaşlık Hukukuna Etkisi

Vatandaşlık hukuk kurallarını belirlerken devletlerin tarihsel süreçte yaşadıkları da konuya yaklaşımını belirleyici bir faktör olabilmektedir. Bazı durumlarda tarihlerinde yaşanan hataların bir nevi tazminatı olarak belli kişilere vatandaşlık verilmesi için özel düzenlemeler getirildiği görülebilmekte olup, Nazi dönemi sonrası durum buna örnek olarak gösterilebilir (Pilgram, 2011, s. 8). Devletlerin ardıllığı durumunda da özel düzenlemeler bulunabilmektedir (Güngör, 2019: 224).

Ayrıca İsrail örneğinde de devlet politikası vatandaşlık kurallarına yansımaktadır. 1950 yılında kabul edilen Geri Dönüş Yasası ve 1952'deki Vatandaşlık Yasası incelendiğinde İsrail'in etnik nitelikleri ağır basan bir devlet olduğu görülmektedir. Nitekim 5710 sayılı Geri Dönüş Yasası ile dünya üzerindeki tüm Yahudilere İsrail'e dönüş hakkının tanınması İsrail'in 1948 Birinci Arap- İsrail Savaşı'nda Filistin topraklarından göç etmek zorunda kalan Arapların yerlerine Yahudileri ikame etme isteğini ortaya koymaktadır (Yavuz, 2013, s. 35). Geri Dönüş Yasası yolu ile otomatik vatandaşlık hakkı, Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasında konulan ayırımın İsrail hukukunda en açık görüldüğü yerlerden birisidir. Geri dönüş yapan Yahudiler, kolayca tüm vatandaşlık haklarına sahip olurken, İsrail vatandaşlığını kazanmak isteyen Yahudi olmayan kişiler ise zorlu başvuru süreçlerinden geçmek zorundadır (Keleşoğlu, 2008, s. 190).

Vatandaşlık konusundaki diğer bir durum da Myanmar örneğinde olduğu gibi, toplumun sadece belli bir kesimine vatandaşlık verilebildiğinin görüldüğü ülkelerdeki uygulamadır. Nitekim Myanmar'da 1982 yılında kabul edilen kanun uyarınca birçok Müslüman vatandaşlık verilecek kişilerden sayılmayarak *de facto* olarak vatansız kalmıştı. Bahis konusu Müslümanlara verilen geçici kayıt belgesinin ciddi boyutta ayrımcılığa sebep olacak düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Bu kısıtlamaların aile hukukuna yansması ise Müslümanların evlenirken yetkililerden izin belgesi almak zorunda olmaları ve geçmişte çoğu zaman ikiden daha fazla çocuk yapmalarına izin verilmemesi şeklindedir. Günümüz itibarıyla anılan kişilerin vatandaşlık durumları yeniden gözden geçirilmekteyse de tam olarak bir çözüm bulunmuş değildir (Myanmar Report, 2014, s. 261). Benzer olarak Kuveyt mevzuatı uyarınca da Müslümanlar sonradan vatandaşlık kazanmaya ehil olamamaktadır (Spiro, 2011, s. 726). Yemen'de ise tersine bir düzenleme ile sonradan vatandaşlığın kazanılması için Arap veya Müslüman olma koşulunun bulunduğu görülmektedir (<http://globalcit.eu/>, 2020).

Özellikle Avrupa'daki devletlerde de son dönemde vatandaşlığın kaybettirilmesi bakımından ayrımcılık yapılabildiği görülmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi'nin Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi Raporunda Belçika, Estonya, Fransa ve Lüksemburg ülke beyanlarında vatandaşlığın kaybettirilme kararlarının sadece sonradan vatandaşlık kazanan kişiler için uygulanabilir oldu-

ğu, doğumla vatandaşlık kazanan kişiler bakımından ise vatandaşlığın kaybettirilmesi kararı verilmediği kaydedilmektedir (Strik, 2019, par.28). Ayrıca Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 25/01/2019 tarihli ve 2263 (2019) sayılı Kararında, taraf devletlere, azınlıklara dolaylı ayrımcılık yapılmaması amacıyla, vatandaşlığın kazanılma usulü bakımından vatandaşlar arasında ayırım yapılmaması çağrısında bulunmuştur (<http://assembly.coe.int/>, 2019).

Türk hukukunda, yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının “Siyasî Hak ve Ödevler” başlıklı dördüncü bölümdeki 66. maddesi uyarınca Türk devletine vatandaşlık bağı olan kişiler, ırkı, dinî, mezhebi ve kültürel kökeni ne olursa olsun, “Türk vatandaşı” adını taşımaktadır (Nomer, 2017, s. 58). Anayasadaki tanımdan Türk vatandaşlığının uluslararası hukukta kabul gören anlayışla uygun olarak birey ile Türkiye Devleti arasındaki hukukî ve siyasî bir bağı ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır (Güngör, 2019, s. 51; Doğan, 2019, s. 16).

Diğer taraftan 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 12. maddesi uyarınca göçmen olarak kabul edilen kişilerin istisnai yolla vatandaşlığa alınması tarih ve siyasetin Türk Vatandaşlığı Kanunu'na yansımaları şeklinde yorumlanabilecektir.

Nitekim Türk hukuku incelendiğinde, Türk soylular bakımından özel düzenleme olan 5543 sayılı İskan Kanunu'nun 3/1/d. maddesinde göçmen “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır.” şeklinde tanımlanmaktadır. 4. maddede de “*Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarak kabul edilmezler.*” hükmü yer almaktadır. Türk hukukunda mahfuz yetki çerçevesinde Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla gelenlere istisnai yolla vatandaşlığın kazanılması bakımından pozitif ayrımcılık yapılmaktadır.

Ayrıca Türk hukukunda ve karşılaştırmalı hukukta yer alan vatandaşlığın kazanılmasında istisnai haller bakımından genel olarak siyaset etkili olmaktadır.

Ekonominin Vatandaşlık Hukukuna Etkisi

Vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin kurallarda mali politikalar etkili olabilmektedir. Bu çerçevede özellikle 2007-2008 küresel mali kriz sonrasında Avrupa'da ülke ekonomisine katkı amacıyla vatandaşlık hukuklarında değişikliğe gidilebildiği görülmektedir (Sadl ve Madsen, 2016, s. 40).

Bu yaklaşımın “gerçek bağ” kriterine uygun olmadığı ve zenginlere vatandaşlık hakkı sunulurken diğerlerine “ülke hakkında bilgi sınavı” gibi vatandaşlığın kazanılmasında ilave zorluklar getirilen kurallar bakımından sosyal sınıf ayrımı yapıldığı öne sürülebilmektedir. Diğer taraftan devletlerin zengin kişileri ülkelere çekmek için meşru isteklerinin kabul edilebilir olduğu, bu durumun ünlü sporculara vatandaşlık verilmesindeki uygulamadan farklı olmadığı da savunula-

bilmektedir (Bauböck, 2018, s. 5; Özkan, 2018, s. 53 vd.).

Avrupa’da başlayan eğilimin Türk hukukunda da kabul gördüğü ve bu çerçevede ekonominin vatandaşlığın kazanılmasında etkili olduğu görülmektedir. 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun genel gerekçesinde Türkiye’nin ekonomik ve sosyal hayatına katkıda bulunabilecek yabancılara Türk vatandaşlığının kolaylaştırılmış yoldan verilmesi suretiyle bunların ülkeye kazandırılmasının önemine dikkat çekilmektedir (www.tbmm.gov.tr, 2019).

Bu çerçevede, Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun “Türk vatandaşlığının kazanılmasında istisnai haller” başlıklı 12. maddesi¹ kapsamında Türkiye’ye sanayi tesisi getirenler veya ekonomi alanında olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen kişiler; sabit sermaye yatırımı gerçekleştiren, taşınmaz sahibi olan, istihdam oluşturan, mevduatı bulunan ya da gayrimenkul yatırım fonu katılma payı veya girişim sermayesi yatırım fonu katılma payı olan kişilerin² istisnai yol-

¹ 5901 sayılı Kanun m.12: “(1) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak şartıyla Cumhurbaşkanlığı kararı ile aşağıda belirtilen yabancılar Türk vatandaşlığını kazanabilirler.

- a) Türkiye’ye sanayi tesisleri getiren veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal, sportif, kültürel, sanatsal alanlarda.
- b) 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 31 inci maddesinin birinci fıkrasının (j) bendi uyarınca ikamet izni alanlar ile Turkuaz Kart sahibi yabancılar ve bunların yabancı eşi, kendisinin ve eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu.
- c) Vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler.
- d) Göçmen olarak kabul edilen kişiler.

(2) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek hali bulunanların talepleri Bakanlıkça reddedilir.”

² Yönetmelik madde 20/2: “Aşağıdaki şartlardan herhangi birini sağlayan yabancı, Kanunun 12 nci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında Cumhurbaşkanlığı kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabilir:

- a) En az 500.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası tutarında sabit sermaye yatırımı gerçekleştirdiği Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca tespit edilen,
- b) En az 250.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası tutarında taşınmaz tapu kayıtlarına üç yıl satılmaması şerhi koyulmak şartıyla satın aldığı veya kat mülkiyeti ya da kat irtifakı kurulmuş, en az 250.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası tutarı peşin olarak yatırılan taşınmazın satışının vaat edildiğine dair noterden düzenlenen sözleşmenin üç yıl süreyle devri ve terkini yapılmayacağı taahhüdüyle tapu siciline şerh edildiği Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca tespit edilen,
- c) En az 50 kişilik istihdam oluşturduğu Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca tespit edilen,
- ç) En az 500.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası tutarında mevduatı üç yıl tutma şartıyla Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara yatırdığı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunca tespit edilen,
- d) En az 500.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası tutarında Devlet borçlanma araçlarını üç yıl tutmak şartıyla satın aldığı Hazine ve Maliye Bakanlığınca tespit edilen.
- e) En az 500.000 Amerikan Doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk Lirası tutarında gayrimenkul yatırım fonu katılma payı veya girişim sermayesi yatırım fonu katılma payını en az

dan diğer yabancılara nazaran daha kolay Türk vatandaşlığını kazanmaları olarak dahilindedir.

Topluluk Vatandaşlığı

Öte yandan, Avrupa Birliği Vatandaşlığı kavramının da vatandaşlık hukukuna yeni bir boyut kazandırdığı ifade edilebilir. Keza 1992 yılında imzalanan ve vatandaşlık konusunda temel hukukî çerçevenin çizildiği Maastricht Anlaşması'nın (Treaty on European Union – Maastricht Treaty, <https://europa.eu/2020>) imzalanması ile Avrupa Birliği'ne üye ülkeler bakımından farklı bir vatandaşlık türü ortaya çıkmıştır. Zira Maastricht Anlaşması ile Avrupa Topluluğu Anlaşması'na eklenen 8/1. madde uyarınca üye devletlerden herhangi birinin vatandaşı olan kişiler Birlik vatandaşı kabul edilmiştir. Maastricht Anlaşması ile ortak bir Avrupa kimliği yaratılması amacıyla daha önce denenmemiş bir şekilde üye devlet vatandaşları ile Birlik arasında doğrudan politik bir bağ kurulduğu görülmektedir (Eren Saylan, 2007, s. 67). Bununla birlikte, Avrupa Birliği üye ülkelere vatandaşlık hukuku alanında bağlayıcı kural koyma yetkisine sahip olmadığı gibi, bu konuda üye ülkelerin mevzuatını etkileme gibi bir girişimde de bulunulmamıştır (Eren Saylan, 2007, s. 68). Ancak AB vatandaşlığının konuya hiçbir etkisinin olmadığını söylemek de mümkün değildir. Keza, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın AB vatandaşlığının, istisnalar dışında, kişilerin üye devlet vatandaşlıkları ne olursa olsun yasa önünde eşit muameleden yararlanacaklarına ilişkin Grzelczyk kararı buna örnek olarak gösterilebilir (Batur, 2018, s. 166). Ayrıca 2007 yılında imzalanan Lizbon Anlaşması ile Birlik vatandaşlığına ilişkin birtakım düzenlemeler getirilmiştir (<https://eur-lex.europa.eu>, 2019; Batur, 2018, s. 168).

AB vatandaşları için AB bölgesinde serbest dolaşım imkânı, beraberinde bazı üye ülkelerin diğer bazı ülkelerdeki vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin cömert hukuk kuralları konusunda endişelerini dile getirmelerine sebep olduğu gözlemlenmektedir. Güvenlik endişeleri ve terör tehdidi de çağdaş Avrupa yasalarının vatandaşlık konusunda sınırlayıcı kurallar benimsemek istemelerinin nedenleri arasında görülmektedir (Pilgram, 2011, s. 9).

Vatandaşlık Hukuku Kurallarının Belirlenmesi ve Güvenlik Kavramı

Doğumla kazanılan vatandaşlık kan bağına diğer bir ifadeyle anne ve/veya babanın vatandaşlığına göre veya doğum yerine göre olabilmektedir. Bu çerçevede, Türk hukukunda anne veya babası Türk vatandaşı olan veya Türkiye'de bulunmuş ve anne veya babasına göre vatandaşlık kazanamamış çocuklar doğumla Türk vatandaşlığını kazanmaktadır.

Vatandaşlığın sonradan kazanılması ise “genel telsik³” yöntemiyle, evlenmey-
üç yıl elinde tutma şartıyla satın aldığı Sermaye Piyasası Kurulunca tespit edilen.”

³ Kişinin, bağlı olmadığı bir devletin tâbiyetini (uyrukluğunu) o devletin yasalarında gösteri-

le, evlat edinilmeyle veya istisnai yolla mümkün olabilir. Vatandaşlığı etkileyen faktörlerin etkisiyle, devletler vatandaşlığın kazanılmasını kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir.

Yukarıda açıklanan faktörler neticesinde devletler vatandaşlığın sonradan kazanılma şartlarını zorlaştırabilecekleri gibi kolaylaştırabilmektedirler. Örneğin “genel telsik” yönteminde devletler ülkelerinde bulunmaya ilişkin beş yıl gibi bir şart koyabilecekleri gibi on veya yirmi yıl gibi uzun bir süre tespit edebilir. Ayrıca mevcut vatandaşlığından çıkma, vatandaşlık testi, vergi kurallarına uyma ve yerleşme niyeti gibi ilave koşullarla devletlerin vatandaşlığın kazanılmasını zorlaşturmaları mümkündür (<http://globalcit.eu/>, 2020).

Diğer taraftan, vatandaşlığın doğumdan sonra kazanılma usulleri incelendiğinde karşılaştırmalı hukukta yukarıda açıklanan faktörlerden bağımsız olarak bütün devletlerde milli güvenlik ve kamu düzeni kavramlarına önem atfedildiği görülmektedir. Bu kavramlar vatandaşlık hukuku kurallarına farklı şekilde yansıtılabilmektedir.

Karşılaştırmalı hukuk incelendiğinde, vatandaşlığın sonradan kazanılma usullerinde dolaylı olarak “iyi karakter sahibi olma” ifadesinin kabul edildiği görülmektedir. “İyi karakter sahibi” olma şartı, devletlerin takdir yetkisi çerçevesinde ilgilinin güvenlik bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmaması koşulunu kapsayacak şekilde yorumlanabilecektir. Ayrıca örnek olarak, Avusturya, Çekya, Ermenistan, Kanada, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Hollanda ve Türkmenistan’ın kamu düzenine, barışına ve güvenliğine tehdit oluşturmama kriterini kabul ettiği; Kanada’nın hakkında sınır dışı edilme kararı bulunmama; Bulgaristan, Macaristan ve İsviçre’nin adli kaydı bulunmama; Arjantin, Danimarka, İzlanda, Meksika ve Özbekistan’ın ceza davasında hüküm giymemiş olma; Suudi Arabistan’ın altı aydan fazla hapis cezası almamış olma; Brezilya, Endonezya ve Makedonya’nın bir yıldan fazla hapis cezası almamış olma; Bosna Hersek ve Kenya’nın üç yıldan fazla hapis cezası almamış olma; Almanya, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Rusya, Mısır, Yunanistan, İtalya ve Ukrayna’nın belli suçlardan hüküm giymemiş olma koşulu aradığı görülmektedir (<http://globalcit.eu/>, 2020).

Türk Vatandaşlığı Kanunu’nda da güvenlik kavramı öne çıkmaktadır. Bu bağlamda gerek genel telsik (m.11), evlat edinme (m.17) ve evlenme (m.16) yoluyla gerek istisnai (m.12) şekilde vatandaşlığın kazanılmasında “millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak” şartı kabul edilmiştir.

5901 sayılı Kanunun gerekçesinde, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından Türk vatandaşlığını kazanmaya engel bir hali bulunmama şartının amacı, “millî güvenlik bakımından tehlike teşkil eden ve millî menfaatler ve ülke bütünlüğü aleyhine faaliyet gösterenlerle bu faaliyetleri destekleyenlerin, bu gibi kişi ve kuruluşlarla ilişki içerisinde bulunanların ve herhangi bir isyan, sabotaj, casusluk, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, evrakta sahtecilik gibi kamu düzenini bozan fa-
len esaslara göre kazanması (Telsik. Hukuk Sözlüğü, 2001, s.860).

aliyetlerde bulunanların Türk vatandaşlığını kazanmalarını” engellemek olarak bildirilmektedir.

Ayrıca Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliği’nin 28. maddesi uyarınca araştırma sonucunda Anayasa ile kurulu devlet düzenini yıkma yolunda faaliyette bulunduğu, bu faaliyetlerde bulunanlarla işbirliği yaptığı veya bunları maddi olarak desteklediği, Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne karşı yurt içinde veya dışında, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlarla ilgili faaliyette bulunduğu, isyan, casusluk ve vatana ihanet suçlarına katıldığı, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı, insan kaçakçılığı ve insan ticareti yaptığı veya bunlarla ilişki içerisinde bulunduğu tespit edilenlerin Türk vatandaşlığını kazanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca taksirli suçlar hariç olmak üzere ertelenmiş, zamanaşımına uğramış, hükmün açıklanması geriye bırakılmış, paraya çevrilmiş veya affa uğramış olsa dahi, altı aydan fazla hapis cezası alanların da Türk vatandaşlığını kazanamayacağı kaydedilmiştir.

Millî güvenlik ve kamu düzeni, özel kamu yararı şeklinde değerlendirilmektedir (Gözler, 2009, s. 982; Güngör, 2019, s. 140). Bu konuda idarenin geniş takdir hakkı olduğu açıktır. Danıştay Kararları incelendiğinde, Danıştay 10. Dairenin E.1996/2993, K. 1997/4168 sayılı ve 6/11/1997 tarihli kararında davacının, Ürdün Büyükelçiliği Başkâtibinin öldürülmesi olayına karışması nedeniyle 1986 yılında sınır dışı edildiği için; Danıştay 10. Dairesinin 19/10/2015 tarihli ve E.2012/3149 K.2015/4435 sayılı Kararında davacının, geçmişte transit rejimi kurallarına aykırılık nedeniyle hakkında adli para cezası verildiği için; Danıştay 10. Dairesi’nin 19/11/2016 tarihli ve E.2012/3748 K.2015/5116 sayılı kararında davacının “genel ahlâk ve kamu sağlığını tehdit eden yabancı” tahditi ile 2004 ve 2005 yıllarında sınır dışı edildiği ve yurda girişinin yasaklandığı, davacının farklı soyadı bilgileri ile tekrar yurda giriş yaptığı, 5 ay süre ile hapis cezası ile cezalandırıldığı, Türkiye’de ikamet alabilmek için evlendiği ve fuhuş yapmaya devam ettiği gibi hususlar tespit edildiği için ilgilinin millî güvenlik ve kamu düzeni açısından sakıncalı olduğu sonucuna varıldığı görülmektedir (www.danistay.gov.tr, 2019).

Danıştay 10. Hukuk Dairesi’nin 29/03/2016 tarihli ve E.2013/3739 K.2016/1743 sayılı kararında, Millî İstihbarat Başkanlığı’nın 1992-1993 yıllarındaki kayıtlarında davacının, PKK-KONGRE-GEL paralelinde faaliyet yürüttüğü, Suriye istihbaratına çalıştığı yolunda bilgiler yer alması milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel olarak kabul edilmiştir. Karşı oy yazısında anılan bilgilerin geçmiş tarihli olması eleştirilmiş ise de Danıştay devletin hükümdarlık hakkı (takdiri yetki) temelinde bu yaklaşımı uygun bulunduğunu belirtmiştir (www.danistay.gov.tr, 2019).

Diğer taraftan Danıştay 10. Dairesi’nin 05/10/2015 tarihli ve 2017/8455 K. 2015/4050 sayılı Kararında, davacının 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanuna muhalefet suçundan yargılanmış olmakla birlikte beraat etmiş olduğu dikkate alındığında Türk vatandaşlığının kazanılma başvuru-

rusunun bu sebeple reddinin isabetsiz olduğuna karar verilmiştir (www.danistay.gov.tr, 2019). Danıştay'ın bu kararında beraat kararını esas aldığı anlaşılmaktadır.

Benzer olarak vatandaşlığın kaybettirilmesine ilişkin kurallarda da milli güvenlik ve kamu düzeni önem arz etmektedir. Kaybettirme kararları bakımından karşılaştırmalı hukukta yeknesaklık olduğunu söylemek güç olsa bile vatandaşlık hukuku kanunlarında kaybettirmeye ilişkin kurallar bakımından milli güvenlik kavramının esas kriter olarak öne çıktığı görülmektedir (http://globalcit.eu/, 2020).

Bu bağlamda, Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun "Türk Vatandaşlığını Kaybettirme" başlıklı 29. maddesinde aşağıdaki hüküm yer almaktadır.

"(1) Aşağıda belirtilen eylemlerde buldukları resmi makamlarca tespit edilen kişilerin Türk vatandaşlığı Cumhurbaşkanlığı kararı ile kaybettirilebilir.

a) Yabancı bir devletin, Türkiye'nin menfaatlerine uymayan herhangi bir hizmetinde bulunup da bu görevi bırakmaları kendilerine yurt dışında dış temsilcilikler, yurt içinde ise mülki idare amirleri tarafından bildirilmesine rağmen, üç aydan az olmamak üzere verilecek uygun bir süre içerisinde kendi istekleri ile bu görevi bırakmayanlar.

b) Türkiye ile savaş halinde bulunan bir devletin her türlü hizmetinde Cumhurbaşkanının izni olmaksızın kendi istekleriyle çalışmaya devam edenler.

c) İzin olmaksızın yabancı bir devlet hizmetinde gönüllü olarak askerlik yapanlar.

(2) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 302 nci, 309 uncu, 310 uncu, 311 inci, 312 nci, 313 üncü, 314 üncü ve 315 inci maddelerinde yazılı suçlar nedeniyle hakkında soruşturma veya kovuşturma yürütülen ve yabancı ülkede bulunması nedeniyle kendisine ulaşılamayan vatandaşlar, bu durumun soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı veya kovuşturma aşamasında mahkeme tarafından öğrenilmesinden itibaren bir ay içinde vatandaşlıklarının kaybettirilmesi amacıyla Bakanlığa bildirilir. Bakanlıkça Resmî Gazetede yapılan yurda dön ilanına rağmen üç ay içinde yurda dönmemeleri halinde, bu kişilerin Türk vatandaşlıkları Cumhurbaşkanlığı kararıyla kaybettirilebilir."

Sonuç

Devlete aidiyeti ifade eden vatandaşlık kavramı bir yere aidiyet olarak tarihin çok eski devirlerinden beri kabul edilmektedir. Vatandaşlık hakkındaki kurallar ise 18. Yüzyılın sonlarında kabul edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde, uluslararası sözleşmeler, teamül hukuku, ve hukukun genel ilkelere aykırı olmamak koşuluyla devletler, vatandaşlık hukukuna ilişkin kuralları münhasır yetkileri çerçevesinde belirlemektedir.

Devletlerin kendine özgü durumları çerçevesinde vatandaşlık hukukuna ait kurallarda farklı vatandaşlık politikaları benimsenebilmektedir.

Devletlerin ulus algısı bakımından vatandaşlığı sosyal bir sözleşme ile siyasi bağlılık olarak gören bir yaklaşımda daha kolay vatandaşlık kazandırma eğilimi olabilmekteyken, kültürel ve etnik bir kimlik algısına sahip devletler vatandaşlığın kazanılmasını sınırlayıcı hükümler kabul edebilmektedir.

Göç alan devletlerin vatandaşlığın sonradan kazanılmasına ilişkin kurallar bakımından daha kapsayıcı olduğu; diğer taraftan göç veren devletlerin vatandaşları ile bağını devam ettirme amacıyla çifte vatandaşlığı desteklemek gibi özel politikalar benimsedikleri gözlemlenmektedir.

Ayrıca devletlerin kendine has özellikleri doğrultusunda etnik, siyasi veya dini sebeplerle özel vatandaşlık kuralları kabul edebildiği görülmektedir. Benzer olarak ülkeye ekonomik katkısı olan kişilere vatandaşlığın kazanılmasında kolaylık tanınması da uygulamada mümkün olabilmektedir. Ayrıca topluluk vatandaşlığı gibi yeni kavramlar da vatandaşlık hukukuna yeni bir boyut kazandırabilmektedir.

Diğer taraftan, karşılaştırmalı hukukta olduğu gibi, mevzuatımızda da vatandaşlık hukukunu etkileyen faktörlerden bağımsız olarak devletlerin vatandaşlık hukuku kurallarında milli güvenlik ve kamu düzeni kavramını ön planda tuttuğu görülmektedir.

Ülkemizde de vatandaşlığın sonradan kazanılmasına ilişkin kurallar bakımından milli güvenlik ve kamu düzeni değişmez bir kriter olarak kabul edilmektedir. Nitekim, genel telsik, evlat edinme, evlenme ve istisnai yol olmak üzere bütün ihtimallerde milli güvenlik ve kamu düzenine engel teşkil edecek bir hali bulunmama koşulu benimsenmiştir. Benzer şekilde vatandaşlığın kaybedilmesine ilişkin kurallarda da milli güvenlik ve kamu düzeni esas kriter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi. www.oas.org/ adresinden erişilmiştir. (E.T.12 Şubat 2020).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi. <http://www.oas.org/> adresinden erişilmiştir. (E.T.12 Şubat 2020).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ve Devlet Halefiyeti Halinde Vatansızlığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme ile Çok Vatandaşlık Hallerinin Azaltılması ve Çok Vatandaşlık Halinde Askerlik Yükümlülüğüne Dair Sözleşme. www.oas.org/

- coe.int adresinden erişilmiştir. (E.T. 20 Aralık 2019).
- Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 25/01/2019 tarihli ve 2263(2019) sayılı Kararı. <http://assembly.coe.int/> adresinden erişilmiştir. (E.T.12 Aralık 2019).
- Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi Açıklayıcı Raporu*. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/> adresinden erişilmiştir. (E.T.12 Şubat 2020).
- Batır, K. (2018). *Uluslararası hukukta vatandaşlık*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Bauböck, R. (2018). *Summary: global, european and national questions about the price of citizenship, debating transformations of national citizenship*. Springer Open.
- Blakemore, E. (2018). *Why the United States Has Birthright Citizenship*. <https://www.history.com> adresinden erişilmiştir. (E.T. 12 Şubat 2020).
- Brubaker, R. (2009). *Fransa ve Almanya'da vatandaşlık ve ulus ruhu*. Ankara: Dost Kitapevi.
- Cin, H. ve Akyılmaz, G. (2003). *Türk hukuk tarihi*. Konya: Sayram Yayınları.
- Çocuk Hakları ve Esenliği Hakkında Afrika Şartı. <https://au.int/> adresinden erişilmiştir. (E.T.11 Şubat 2020).
- Danıştay Kararları. www.danistay.gov.tr adresinden erişilmiştir. (E.T. 10 Aralık 2019).
- Delgado-Moreira, J. M. (2000). *Multicultural citizenship of the European Union*. Ashgate Pub Ltd.
- Doğan, V. (2019). *Türk vatandaşlık hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Erdem, B. B. (2016). *Türk vatandaşlık hukuku*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Eren Saylan, S. (2007). *Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramı ve gelişim süreci*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güngör, G. (1999). Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi. *Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a armağan, milletlerarası hukuk bülteni*, S.1-2, s.229-250.
- Güngör, G. (2019). *Tâbiyet hukuku gerçek kişiler - tüzel kişiler – şeyler*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Hailbronner, K. (2006). Nationality in public international law and european law. Bauböck, R., Ersoll, E., Groenendijk, K. ve Waldrauch, H. (Ed), *Acquisition and Loss of Nationality, Comparative Analyses C.1* içinde (s.35-104). Hollanda: Amsterdam University Press.
- İnsan hakları evrensel bildirisi. www.un.org/en/universal-declaration-human-rights adresinden erişilmiştir. (E.T.12 Şubat 2020).
- Karakoç, İ. (2012). *Hukuk tarihinde vatandaşlık – yabancılık statüsü*. İzmir: Yetkin Yayınları.
- Karşılaştırmalı hukuk örnekleri. <http://globalcit.eu/> adresinden erişilmiştir. (E.T. 12 Şubat 2020).
- Keleşoğlu, E. (2008). *İsrail yurttaşı filistinliler: yurttaşlık, kimlik, siyaset 1948-2000..* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kerikmäe, T. (1997). European convention on nationality and states' competence: the issue of human rights. *Juridica International Law Review*. s.25-29.
- Kurić ve diğerleri v. Slovenya kararı*. <https://hudoc.echr.cor.int/> adresine erişilmiştir. (E.T.10 Aralık 2019).
- Liechtenstein v. Guatemala kararı*. www.icj-cij.org/en/case/18 adresinden erişilmiştir.

- (E.T.10 Aralık 2019).
- Lizbon Anlaşması*. <https://eur-lex.europa.eu> adresinden erişilmiştir. (E.T. 11 Aralık 2019).
- Maastricht Anlaşması*. <https://europa.eu/> adresinden erişilmiştir. (E.T.11 Şubat 2020).
- Mohammad Hashim, K. (2013). İslami bakış açısıyla vatandaşlık kavramı. (E. Eser, Çev.). *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*. S.2013/3, s.133-171.
- Nomer, E. (2017). *Türk vatandaşlık hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Nongoute, S. T. (2017). *Türk ve Fransız hukukunda vatandaşlığın kazanılması hallerinin karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Osmanağaoğlu, C. (2004). *Tanzimat dönemi itibarıyla osmanlı tâbiyetinin (vatandaşlığının) gelişimi*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Özkan, I. (2018). Vatandaşlık satılabilir bir şey midir?. *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi*. C.1, S.1, s.53-78.
- Pazarıcı, H. (2018). *Uluslararası hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pilgram, L. (2011). *International law and European nationality laws*. EUDO Citizenship Observatory.
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*. S.2011/3, s.127-157.
- Randelzhofer, A. (1997). Nationality. *Encyclopedia of Public International Law* içinde (C.3, s.501-502). Elsevier.
- Sadl, U. ve Madsen, M.R. (2016). Did the financial crisis change European citizenship law? An analysis of citizenship rights adjudication before and after the financial crisis. *European Law Journal*. C.22, S.1, Ocak, s.40-60.
- Spiro, P. J. (2011). A new international law of citizenship. *American Journal of International Law*. S.105, s.694-746.
- Strik, T. (2019). Terörizmle mücadele kapsamında vatandaşlığın kaybettirilmesi: insan hakları ile uyum yaklaşımı, *07/01/2019 tarihli ve 14790 sayılı Avrupa Konseyi Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi Raporu*, Par.28. [.T://assembly.coe.int/](http://assembly.coe.int/) adresinden erişilmiştir. (E.T.22 Temmuz 2019).
- Şit, B. (2008). Modern vatandaşlık kavramına bir bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. S.76, s.64-82.
- Telsik. (2001). Hukuk sözlüğü. Ankara: Yetkin Yayınları.
- The girls yean and bosico kararı. www.corteidh.or.cr/ adresinden erişilmiştir. (E.T.10 Aralık 2019).
- Thomas, E. R. (2006). Immigration and changing definitions of national citizenship in France, Germany and Britain. *French Politics*. S.4, s.237-265.
- Tiryakioğlu, B. (2006). Multiple citizenship and its consequences in turkish law. *Ankara Law Review*. C.3, S.1, Ankara, s.1-16.
- Topçuoğlu, A. A. (2012). Modern hukuk ve İslam'da vatandaşlık kavramının hukukî temeli. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C.XVI, S.3, s.185-216.
- Türk vatandaşlığı kanunu'nun genel gerekçesi*. www.tbmm.gov.tr adresinden erişilmiştir. (E.T. 11 Aralık 2019).
- Unat, İ. (1966). *Nottebohm Kararı ve Tâbiyetin Gerçekliği İlkesi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No.205-187, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Vatandaşlık Kanunları İhtilâfına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Sözleşme*. treaties.un.org

- adresinden erişilmiştir. (E.T. 20 Aralık 2019).
- Wortley, B.A. (1954). The interaction of public and private international law today. *Recueil Des Cours*. C.85 (1954/I), s.245-342.
- Yavuz, H. (2013). İsrail Devleti'nin vatandaşlık sorunsalı: hiyerarşik kimlikler ve eşitlik talepleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avrupa birliği üyesi bazı ülkelerin anayasaları (2011). Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı.
- Myanmar: The Politics of Rahnine State, Asia Report (2014), International Crisis Group Headquarters, Belçika.